

بررسی مشکلات کالبدی- کارکردی

بخش مرکزی شهرهای سنتی

[خرم آباد]

دکتر حسن افراخته

دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه تربیت معلم تهران

اصغر عبدلی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

چکیده

امروزه عوارض و ضایعات شهرنشینی شتابان و بی‌رویه و بدون برنامه و عدم مدیریت شهری مناسب در برخی از شهرها به حدی رسیده که اصولاً شهرنشینی را به پدیده‌ای نامطلوب و دارای ارزش منفی بدل ساخته است.

گرایش به تمرکز بیشتر و قطبی شدن در سطوح بالای جامعه شهری و فاصله گرفتن سطوح بالا از پایین، گرایش به رشد بی‌محتوا به لحاظ عدم تناسب بین مقیاس و عملکرد شهرها و... از جمله عواملی است که موجب کاهش روزافزون بازدهی سرانه جامعه شهری، فعالیت سوداگرانه، تسلط بخش غیررسمی بر بخش رسمی و رشد بحران‌های اجتماعی- فرهنگی شده است و در نتیجه منابع و عوامل تولید حوزه خود را بلعیده و موجبات رشد بیشتر خود را فراهم می‌آورند.

در همین راستا بافت قدیم شهر خرم آباد نیز علیرغم وجود امکانات بالقوه تاریخی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود از مشکلات مذکور رنج می‌برد. ترکیب جمعیتی، تفاوت‌های فرهنگی ساکنین و مشکلات قانونی و حقوقی حاکم که نتیجه عدم سیاست‌گذاری صحیح و اصولی می‌باشد از مشخصات این بافت است. کم‌ارزش بودن قیمت زمین و ساختمان، عدم امنیت اجتماعی و روانی، غلبه گروه‌های شغلی کم‌درآمد و وجود چهره فقر در بافت قدیم نسبت به بافت جدید و نوساز شهر نیز از مشخصات این نوع بافت‌ها می‌باشد.

هدف اساسی تحقیق حاضر شناسایی ساختار کالبدی- کارکردی و مسائل و مشکلات بافت قدیمی شهر خرم آباد می‌باشد. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که فقدان و نبود طرح‌های اجرایی مناسب فقدان مدیریت واحد شهری مسائل و مشکلات حقوقی مربوط به تملک املاک، فقر اقتصادی و فرهنگی، قدیمی و فرسوده بودن اغلب ساختمانها و عدم بهسازی آنها و... از مشکلات اساسی این بافت می‌باشد. در این مقاله با استفاده از روش تحقیق اسنادی، توصیفی، تحلیلی و بررسی‌های میدانی به بررسی و مطالعه مشکلات کالبدی- فضایی و کارکردی بخش مرکزی شهر خرم آباد پرداخته ایم. و از راه‌های کلیدی: بافت فرسوده، بخش مرکزی شهرها، ساماندهی، ساختار کالبدی

کارکردی، شهر خرم آباد.

مقدمه

بافت تاریخی و قدیمی شهرها به غیر از آن که بخشی از شهر محسوب می‌شوند، بیانگر ویژگی‌های هسته اولیه شهر نیز می‌باشند. لذا بافت تاریخی در گذر زمان به غیر از ارزشهای تاریخی و هویتی، دارای ویژگیهای دیگری چون فرسودگی و نامناسب بودن کالبد و سیمای آشفته، نبود راههای ارتباطی مناسب و دسترسی‌های مناسب برای ماشین، عدم برخورداری از تأسیسات و تجهیزات مناسب و عموماً آسفتگی در ساختار اجتماعی- فرهنگی می‌باشند. چنین اتفاقی در اکثر شهرهای کهن بواسطه رشد سریع شهر و تغییر الگوی توسعه دیده می‌شود. اما آنچه مسلم است، شناخت و دست‌یابی به روشهایی است که سبب دگرگونی، رشد و توسعه و پویایی بافت کهن شهر می‌گردد، که لازمه دست‌یابی به آن توجه همه جانبه و چند سویه به آن است. در محله‌های قدیمی مراکز شهرها کیفیت شرایط زیست محیطی به پایین‌تر از حد استاندارد قابل تحمل رسیده است و کوچه‌های باریک و کثیف و غیربهداشتی، جوانان بیکار، فقر و اعتیاد و سایر معضلات اجتماعی و فرهنگی از جمله مشکلاتی است که بافت تاریخی اکثر شهرهای ما با آن روبرو است.

در بافت قدیمی شهر خرم آباد نیز مسائل و مشکلات آن با سایر شهرهای کشور مشابهت زیادی دارد. این بافت جدای از آن که بخشی از مناطق و محلات شهر را تشکیل می‌دهد، از ارزشمندترین آثار تاریخی و فرهنگی شهر از جمله قلعه فلک‌الافلاک، امام‌زاده زیدبن علی، مقبره باباطاهر و... را در خود جای داده است. اما این بافت بعلاوه عدم توجه مدیران شهری در معرض تخریب و فرسوده شدن قرار گرفته است و مکانی برای اسکان مهاجرین کم‌درآمد و مردم فقیر گردیده است.

بیان مسأله

بسیاری از بافتهای سنتی که زمانی مایه افتخار و مباهات شهرها بوده‌اند در حال حاضر در معرض تخریب و فرسایش قرار گرفته‌اند. بخش مهمی از جمعیت آن مناطق جابجا شده و میراث قدیمی، تاریخی و فرهنگی این بافتها یا از بین رفته و یا در حال تخریب می‌باشد.

در سالهای اخیر گسترش تدریجی محدوده خدماتی شهر خرم آباد در شرایطی روی داده که جمعیت واقعی شهر در افق طرح جامع از رقم جمعیت پیش‌بینی شده در مقاطع مورد نظر کمتر است. در حال حاضر شهر خرم آباد با مساحتی به میزان ۳۶۹۵ هکتار، تنها پذیرای جمعیتی حدود ۳۳۰ هزار نفر است.

مسلم است که افزایش محدوده قانونی شهر نتیجه‌ای جزء تشدید تخریب اراضی مخروب کشاورزی و باغات پیرامون، دشوار شدن اداره امور شهر و زشت شدن سیما و منظر شهر نداشته است. بافتهای فرسوده شهر خرم آباد که در ۲۸ بلوک شهری تعریف و تصویب شده‌اند، عمدتاً در مناطق مرکزی شهر و در حوالی قلعه فلک الافلاک واقع گردیده و مساحتی به میزان ۲۶۰ هکتار از کل اراضی شهر را در بر گرفته است. مشکلات ساختاری موجود در این محدوده از جمله عدم استحکام بنا، شبکه معابر کم عرض و نامنظم، فقدان تأسیسات و امکانات رفاهی و خدماتی، توزیع نامتعادل و ناهمگون کاربریهای مورد نیاز و عوامل متعدد دیگر باعث گردیده بسیاری از ساکنین اولیه تمایل خود را به سکونت در این بافتها از دست داده و با رها کردن ابنیه خود، مناطق دیگری را جهت سکونت برگزیده و همین امر باعث گردیده که تراکم ناخالص جمعیتی شهر در این مناطق از متوسط تراکم ناخالص جمعیتی سایر نقاط شهری پایین باشد. ویژگیهای بافت قدیمی و تاریخی شهر خرم آباد به شرح ذیل است:

- بافت تاریخی شهر نشانگر یاد و خاطره فرهنگ ساکنان آن است.

- خرم آباد دارای فرهنگ ارگانیک زنده و امید بخش است.

- کوچه‌ها، تنگ و باریک و بن بست است که در واقع یکی از نشانه‌های محدوده بافت است.

- کمبود خدمات و امکانات تأسیساتی و تجهیزات شهری فضاهای آموزشی - فرهنگی و خدماتی و فضای سبز و... در درون بافت مشهود است.

- استحکام ساختمان‌ها و ابنیه در درون بافت ضعیف می‌باشد.

- وجود معضلات اجتماعی مانند اعتیاد، بیکاری و... در درون مشهود است. با توجه به مسائل و مشکلات بافت قدیم خرم آباد در این مقاله به دنبال شناخت ریشه‌های این معضلات و ارائه راهکارهایی برای ساماندهی، حفاظت و بهبود وضعیت کالبدی - فضایی می‌باشیم تا از تخریب و فرسودگی هر چه بیشتر آن جلوگیری کرده باشیم.

بافت فرسوده شهری

بافت شهری عبارتست از دانه‌بندی و درهم تنیدگی فضاها و عناصر شهری که به تبع ویژگیهای محیط طبیعی، بویژه توپوگرافی و اقلیم در

محدوده شهر یعنی بلوکها و محله‌های شهری به طور فشرده و یا گسسته و با

نظمی خاص جایگزین شده‌اند. (توسلی ۱۳۶۸، ص ۵)

بافت هر شهر کمیته پویا و در حال تغییر است که وضع کالبدی شهر و چگونگی رشد و گسترش آن را در طول زمان نمایان می‌سازد و از سه عنصر مرتبط به هم تشکیل شده است:

- طراحی شبکه‌های ارتباطی

- الگوهای کاربردی کاربری زمین

- طراحی فضاها و ساختارهای کالبدی بر روی زمین که در مجموع

بافت شهری را تشکیل می‌دهند. (شماعی و پوراحمد، ۱۳۸۵، ص ۸۲)

هسته اولیه بافت مرکزی شهرها را بافت تاریخی تشکیل می‌دهد. در بافت تاریخی شهرها معمولاً ساختمانهای قدیمی و بناهای بسیار با ارزش و هسته اولیه بازارها قرار دارند.

تاریخ شکل‌گیری بافت تاریخی شهرهای ایرانی از دوره باستان به بعد است. (مشهدی زاده دهقانی، ۱۳۷۳، ص ۴۲۵-۴۲۴) تنها بافتی را که یادگار قرنهای یعنی از ابتدا تا حال شهرسازی را در خود دارد «بافت تاریخی می‌نامند» (شماعی و پوراحمد، ۱۳۸۵، ص ۸۵)

بافت قدیمی که گرداگرد بافت تاریخی تنیده شده است در ایران از نظر زمانی در اواخر دوران قاجار تا اوایل قرن حاضر شکل می‌گیرد. از نظر سبک معماری و شهرسازی ویژگیهای اصیل و سنتی در آن حاکم است. (حائری، ۱۳۷۱، ص ۲۷) همزمان با رشد بافت قدیمی، تجهیزات و تأسیسات اولیه مورد نیاز شهروندان نیز در آن بوجود آمد و محلات نیز بتدریج شکل ویژه خود را یافتند.

بافت قدیمی شهرها نشاندهنده نظام اجتماعی خاصی است که در قدیم وجود داشت. این بافت از اوضاع طبیعی، اقلیمی و سرزمینی، تاریخی - سیاسی و اجتماعی - فرهنگی تأثیر گرفته و خود را با شرایط زمانی و مکانی وفق داده است. با گسترش شهرها، این بافتها اشباع از جمعیت شده و مراکز خدماتی متعددی در آن تجمع یافتند.

کمبود خدمات، تأسیسات زیربنایی و زیرساختها، عدم کشش کافی و مناسب شبکه ترافیکی و ناتوانی بافتهای قدیمی در جوابگویی نیازهای جدید و امروزی شهروندان باعث شد تا این بافتها روز به روز فرسوده شده و به عنوان مناطق مشکل‌زا در شهرسازیهای جدید جلوه کنند. (مشهدی زاده دهقانی، ۱۳۷۳، ص ۴۲۷-۴۲۹)

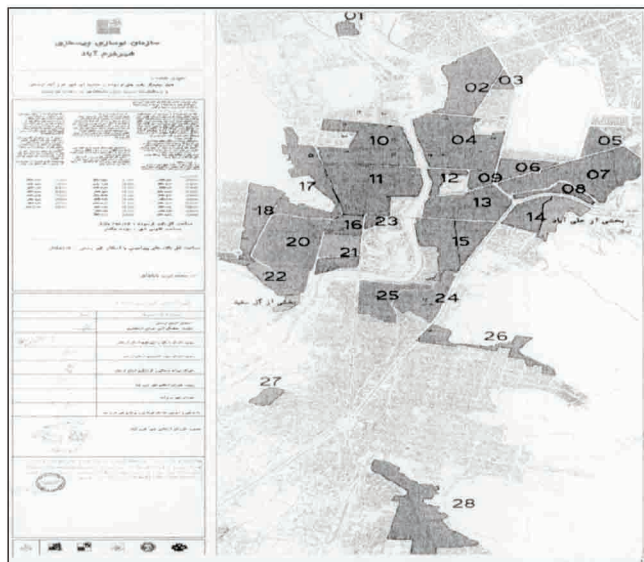
بهسازی، نوسازی و بازسازی شهری

بهسازی به سلسله اقداماتی گفته می‌شود که به منظور ابقاء و بهبود کالبد فضایی شهر در کوتاه مدت صورت می‌گیرد (مقصودی، ۱۳۸۱، ص ۱۸). به عبارتی دیگر به مجموعه اقدامات اجرایی در شهر که به منظور حفاظت و احیای کالبدی و کارکردی فعالیتها موجب حفظ هویت، اصالت و بهبود بنا و فضای شهری را فراهم می‌آورد. در هر یک از مراحل و اقدامات بهسازی مداخله‌ای چشمگیر در کالبد صورت نمی‌گیرد، زیرا کالبد اهمیت تاریخی - فرهنگی و به طور کلی شرایط مناسبی دارد و تنها با از میان برداشتن

فرسودگی زیادی شده‌اند. بررسی‌های میدانی و برداشت کلی کیفیت ابنیه و فضاهای شهری موجود نشان دهنده آن است که میزان فرسودگی در درون محلات و بلوکهای شهری بسیار زیاد می‌باشد. بخشهای زیادی از بخش مرکزی شهر که از حیث کیفیت ابنیه و دوام مصالح و پایداری ساختمانها دچار فرسودگی و تخریب کلی یا جزئی بوده و باعث ایجاد محوطه‌های متروکه یا مخروبه در درون بافت شده‌اند به گونه‌ای است که در طبقه‌بندی و گونه‌شناسی وضعیت بافت، وزن اصلی را به سمت بافتهای فرسوده سوق می‌دهد.

به استثنای قلعه فلک الافلاک در بقیه بافت کمترین اقدامات بهسازی و مرمتی و حفاظتی برای ابنیه و یا مجموعه‌های تاریخی شهر صورت گرفته است. بافت از لحاظ فرسودگی درجات مختلفی دارد:

۱- **بافت با میزان فرسودگی زیاد:** که هسته اولیه شهر را شامل می‌شود. بیشترین میزان فرسودگی کالبدی بافت در این قسمت مشاهده می‌شود و دارای ابنیه قدیمی و فرسوده و گاهی مخروبه و متروکه می‌باشد. همچنین خروج ساکنان اصلی از این محدوده و جانشینی مهاجران روستایی که عمدتاً بصورت استیجاری اسکان یافته‌اند و عدم تمکن مالی و یا اختیار مالکیتی آنها در بهسازی و نوسازی فضایی سکونتی مزید بر علت شده است تا محدوده مورد اشاره به روند تخریب و اضمحلال گرفتار شود.

نقشه ۱: بافت‌های فرسوده و حاشیه‌ای شهر خرم آباد

۲- **بافت با میزان فرسودگی کم:** بخشهایی را شامل می‌شود که دارای ابنیه نوسازتری بوده و نسبتاً از شبکه راههای مناسبتری برای نوسازی بافت و فضای مسکونی خود بهره‌مند بوده‌اند. این نوع بافت در حاشیه محدوده مرکزی شهر و با فاصله دورتر از قلعه و یا در آن سوی رودخانه شکل گرفته‌اند.

۳- **محوطه مخروبه:** درون بافت فرسوده محدوده مرکزی شهر خرم آباد با محوطه‌هایی برخورد می‌کنیم که واحدهای مسکونی آنها تخریب شده‌اند و

فرسودگی نسبی فضاهای شهری با تأکید بر شکل بنا و فضا از فرسودگی و تخریب بیشتر فضایی شهری جلوگیری می‌شود. در حقیقت بهسازی به ایجاد شرایط زیست معقول و بستری مناسب برای معیشت سالم و مولد در شهر و شهرنشینی می‌انجامد که در ابعاد مختلف کالبدی، اجتماعی و اقتصادی و در ارتباط با استعدادهای محلی و در قالب سیاستها و برنامه‌های مختلف صورت می‌گیرد. (شعبه، ۱۳۷۸، ص ۱۲۰-۱۲۱)

نوسازی یعنی تجدید بناها و فضاهای شهری که از طریق اقداماتی نشانه فرسودگی، ویرانی و بی رونقی و رکود از بین می‌رود. نوسازی با تجدید بنا و نوشدن مترادف است و مجموعه اقداماتی را شامل می‌شود که در عین حفاظت بنا، مجموعه و یا فضاهای شهری کهن، سازمان فضایی مربوطه را معاصر سازی نموده و امکان بازدهی بهینه آن را فراهم می‌آورد. به عبارتی نوسازی به معنی تجدید بنای ساختمانها، عمل از بین بردن نشانه‌های خرابی، فرسودگی‌ها، ویرانیها با مفهوم دوباره سازی و تجدید بنای نو می‌باشد. (توسلی، ۱۳۷۹، ص ۸۵)

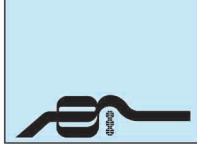
بازسازی به معنای از نو ساختن است. بازسازی زمانی صورت می‌گیرد که در بنا و یا فضای شهری، فرسودگی به صورت کامل ایجاد شده باشد. بازسازی به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که پس از تخریب بیش از نیمی از اثر، مجدداً اثری با چهره جدید و یا منطبق با اصل خویش ساخته می‌شود و معمولاً در هنگام آتش سوزی، زلزله و جنگ به کار می‌رود. (حبیبی و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۵۳ و ۵۲)

ویژگی‌های عرصه پژوهش

محدوده بافت تاریخی شهر خرم آباد مرکز استان لرستان را طریق حد و مرز کالبدی، هویت و خصلت و پیوندهای کارکردی و اقتصادی معین کرده‌ایم. در مجموع محدوده جغرافیایی محدوده از سمت شرق به رودخانه کشکان و از سمت غرب به کوه و ارتفاعات و از سمت شمال به خیابان خیام و از سمت جنوب به رودخانه کشکان و محله گل سفید محدود شده است (مطالعات راهبردی بافت تاریخی خرم آباد، ۱۳۸۴، ص ۷ و ۸)

این محدوده عموماً شامل محلات قدیمی از جمله محله پشت بازار، درب دلاکان، سلورزی، ماهیگیران، شهنوازی، یهودیه، زیدبن علی، راسته بروجردیه، شمشیرآباد، باغ دختران و سبزه میدان می‌باشد. نخستین خصیصه بافت تاریخی شهر خرم آباد که در غرب قلعه تاریخی فلک‌الافلاک وجود دارد و وجود یک سلسله مراتب فضایی از معابر پر و پیچ و خم با عرض کم به کوچه‌های بن‌بست و نهایتاً ورودی منازل است که غالباً دارای حیاتیهای مرکزی‌اند.

در بررسی کلی میدانی بعمل آمده از بافت قدیمی شهر مشاهده شده است که اغلب ابنیه مسکونی واقع در بافت قدیمی در جبهه اصلی بصورت دو نقطه ساخته شده است و اتاقهای معروف به ۵ دری یا ۳ دری و ایوان دارند. در اغلب واحدها بخشی از جبهه‌های فرعی (شرق و غرب) اختصاص به فضاهای خدماتی مانند انبار داشته است و لیکن به دلیل تغییر الگوهای سکونت و نیازهای جدید زندگی شهری در بیشتر موارد دچار

تعداد بیشتری از شاغلین را به خود اختصاص داده‌اند حال آن‌که در سایر قسمتهای بافت، متخصصان با ۲۵/۵ درصد بیشترین شاغلین را تشکیل می‌دهند.

این وضعیت نشان می‌دهد که متخصصان، محدوده شمالی بافت را برای سکونت خود گزینش کرده‌اند. در بخشهای شمالی و شرقی بیش از ۵۰ درصد را مزد و حقوق بگیران بخش عمومی و در قسمتهای شمال غربی و جنوب سبزه میدان بیش از نیمی از شاغلین، مزد و حقوق بگیران بخش خصوصی می‌باشند. شرایط اقتصادی حاکم بر یک شهر و سیر تحول آن از جمله مهمترین عوامل شکل دهی، استخوان‌بندی و توسعه کالبدی آن می‌باشد.

ساختار اقتصادی محدوده، در زمینه اشتغال، بار تکفل، ترکیب درآمدها و غیره بررسی می‌گردد. در سال ۱۳۸۵ نرخ اشتغال بطور متوسط ۷۶ درصد بوده و به تبع آن بیکاری ۲۴ درصد می‌باشد. نسبت اشتغال به جمعیت بالای ۱۰ سال ۵۳/۳ درصد می‌باشد (طرح بهسازی بافت مسأله‌دار خرم آباد، ۱۳۸۵). بطور متوسط در بافت قدیمی شهر خرم آباد بیشترین مشاغل مربوط به اداری و نظامی می‌باشند که جزء رده شاغل خدمات می‌باشند. متوسط افراد تحت تکفل در محدوده ۳/۴۶ نفر است. بطور متوسط در بافت ۳۴/۲ درصد خانواده در گروه کم درآمد (کمتر از ۱۰۰ هزار تومان)، ۵۲/۹ درصد در گروه میان درآمد (۱۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان) و ۱۲/۹ درصد در گروه با درآمد بالا طبقه‌بندی شده‌اند.

جدول ۱: وضعیت اشتغال در محدوده بافت و شهر خرم‌آباد در

سالهای ۱۳۶۵-۱۳۷۵

جنس	محدوده	شاغل		فعال	
		۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
مرد	محدوده مطالعاتی	۳۶۰۲	۳۴۰۶	۴۷۲۴	۴۲۴۸
	خرم‌آباد	۳۵۱۵۶	۴۸۲۷۶	۴۴۱۷۰	۵۷۵۴۳
	محدوده مطالعاتی	۴۶۳	۷۲۳	۹۲۱	۱۰۲۱
زن	محدوده مطالعاتی	۳۴۱۵	۶۳۳۲	۵۴۹۸	۱۰۰۱۵
	خرم‌آباد	۳۸۵۷۱	۵۴۶۰۸	۴۹۶۶۸	۶۷۵۵۸
جمع	محدوده مطالعاتی	۴۰۶۵	۴۱۲۹	۵۶۴۵	۵۲۶۰
	خرم‌آباد	۳۸۵۷۱	۵۴۶۰۸	۴۹۶۶۸	۶۷۵۵۸

مأخذ: طرح بهسازی بافت مسأله‌دار خرم‌آباد، ۱۳۸۵

مطالعه ساختار کالبدی بافت از طریق شناسایی مورفولوژی، ترکیب و دانه‌بندی و میزان انسجام و یکپارچگی عناصر فضایی-کالبدی آن صورت می‌گیرد. راهها در ساختار و استخوان بندی شهر نقش مؤثری داشته و به لحاظ بصری غنا و ارزش خاصی دارند.

منظر ناخوشایندی را به لحاظ فضایی شهری و امنیت اجتماعی به چهره شهر داده‌اند. یکی از این محوطه‌ها در سمت غرب میدان کوچک در محله زیدبن علی واقع شده است. محوطه بزرگتری نیز در محله پشت بازار و شمال غربی میدان گپ (بزرگ) وجود دارد. از جمله اثرات منفی این بافتها مهیا کردن فضا برای فعالیت اقشار و گروههای دارای معضل اخلاقی و شیوع بزهکاری در منطقه است.

۴- بافت حاشیه‌ای: این نوع بافت در محدوده غربی بافت تاریخی وجود دارد که ساکنین آن اغلب مهاجرین تازه وارد و خانواده‌های فاقد توان مالی‌اند. مجموعه سکونتی گل سفید در حوزه غربی شهر و در مجاورت بافت تاریخی شهر و مجموعه اسکان غیر رسمی شمشیرآباد در حوزه شرقی خرم‌آباد نمونه‌ای از این اسکان غیررسمی‌اند. (طرح بهسازی بافت خرم آباد ۱۳۸۵، ص ۴-۳۸)

تجزیه و تحلیل ساختار کالبدی - کارکردی بافت قدیمی خرم‌آباد

بافت قدیمی شهر خرم‌آباد دارای ۲۰۹۶۳ نفر جمعیت با بعد خانوار ۴/۶ نفر در سال ۱۳۷۵ بوده که روندی افزایشی نسبت به سال ۶۵ داشته است در مطالعه بافت درصد جمعیت ۱۵-۶۵ ساله ۵۸ درصد بوده که بیشتر از کل شهر (۵۵ درصد) می‌باشد. نسبت جنسی در آن ۱۰۳/۸ می‌باشد و درصد مهاجرین در آن حدود ۷ درصد است.

برداشت‌های میدانی نشان می‌دهد که در بخش جنوبی و مرکزی تعداد بیشتری از مهاجرین اسکان یافته‌اند. تراکم ناخالص در بافت ۱۷۹ نفر در هکتار و تراکم خالص آن ۴۴۲ نفر در هکتار است. بالا بودن ارقام مذکور در سطح محدوده نسبت به شهر نشانگر فشرده بودن و متراکم بودن بافت ساخته شده می‌باشد و در خود بافت تراکم جمعیت در بخشهای جنوب غربی و غرب بیشتر است. سهم جمعیت با سواد ۷۵/۵ درصد و سهم جمعیت دارای مدرک دانشگاهی به ویژه در بخشهای شمالی بیش از کل شهر خرم‌آباد می‌باشد.

نرخ اشتغال ۷۸/۵ درصد و پراکنش آن به گونه‌ای است که در محدوده شمالی سبزه میدان تا مطهری بالا (۸۸ درصد) و در مقابل در قسمتهای جنوبی محدوده و غرب تا گرداب پایین می‌باشند (۷۶/۵) در واقع علاوه بر باسواد بالا تعداد شاغلین نیز در محدوده شمالی سبزه میدان بیشتر از قسمتهای دیگر است (طرح بهسازی بافت مسأله‌دار خرم‌آباد، ۱۳۸۵، ص ۴-۱۱)

با توجه به اطلاعات مرکز آمار ایران در محدوده مورد مطالعه گروه شغلی متخصصان (عمدتاً آموزشی) با ۲۱ درصد و کارکنان خدماتی و فروشندگان با ۱۷/۴ درصد و مشاغل ابتدایی (کارگران ساده) با ۱۴/۱ درصد رتبه اول تا سوم را دارند. بافت قدیمی شهر به دلیل قرارگیری در مرکز شهر و دارا بودن مراکز خدماتی و تجاری متعدد، نسبت به کل شهر درصد بیشتری از کارکنان خدماتی و فروشندگان را در خود جای داده است. از طرفی توزیع فضایی گروههای شغلی نیز همگون نیست به این ترتیب که در بخشهای غربی بافت و در جنوب سبزه میدان مشاغل ابتدایی با ۲۰/۵ درصد

جدول ۲: نسبت‌های جمعیتی در محدوده بافت و شهر خرم آباد در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵

محدوده	خانوار		بعد خانوار		نسبت جنسی			نرخ اشتغال			نرخ فعالیت عمومی			نرخ باسوادی				
	۱۳۶۵	۱۳۷۵	رشد	۱۳۶۵	۱۳۷۵	رشد	۱۳۶۵	۱۳۷۵	رشد	۱۳۶۵	۱۳۷۵	رشد	۱۳۶۵	۱۳۷۵	رشد	۱۳۶۵	۱۳۷۵	
محدوده مطالعاتی	۴۲۶۸	۴۲۲۱	-۰/۱	۴/۶	۴/۶	۰	۱۰۲/۵	۱۰۳/۸	۱/۳	۷/۳	۳/۶	-۳/۶	۳۹/۲	۳۴/۲	-۲	۵۶	۷۲/۵	۱۶/۲
خرم آباد	۳۸۷۶۹	۵۰۹۷۶	۲/۸	۵/۳	۵/۳	۰	۱۰۴/۲	۱۰۳/۹	-۰/۳	۱۹/۲	۲۲/۴	-۳/۲	۳۶/۵	۳۳	-۳/۵	۵۲	۸۴/۵	۳۲/۵

مأخذ: طرح بهسازی بافت مسأله دار خرم آباد، ۱۳۸۵

جدول ۳: گروه‌های شغلی ساکن در شهر خرم آباد و بافت قدیمی

گروه‌های شغلی	شهر خرم آباد (درصد)	بافت مسئله دار (درصد)
قانونگذار، مقامات عالی رتبه	۶/۱	۷/۶
متخصصان	۱۵/۶	۲۱/۲
تکنیسین‌ها و دستیاران	۵/۳	۵/۲
کارکنان اموراداری و دفتری	۵/۹	۶
کارکنان خدمات و فروشندگان	۱۱/۸	۱۷/۴
کارکنان ماهر بخش کشاورزی	۳/۳	۱/۶
صنعت‌گران	۱۲/۷	۱۰/۵
متصدیان ماشین‌آلات و دستگاهها	۹	۷/۳
مشاغل ابتدایی (کارگران)	۱۷/۴	۱۴
سایر و اظهار نشده	۱۲/۹	۹
جمع	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: طرح بهسازی بافت مسأله دار خرم آباد، ۱۳۸۵

۳- مشکلات کالبدی

- عدم تطبیق سازمان فضایی بافت کهن با شرایط و نیازهای زندگی امروزی
- نامناسب، کم عرض و باریک بودن شبکه‌های ارتباطی در محدوده بافت
- عدم وجود مبلمان شهری مناسب در محدوده بافت
- نبود عامل هویت بخش در ساخت و سازهای جدید در بافت
- عدم وجود پارکینگ مناسب در محدوده بافت
- وجود مغازه‌های چسبیده به هم در درون بازار بزرگ

نتیجه گیری

مطالعات و بررسی‌ها میدانی بعمل آمده در محدوده بخش مرکزی شهر خرم آباد در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی حاوی نکاتی است که هر یک می‌تواند در قالب امکانات، تنگناها و یا فرصتهایی برای توسعه و رفع مشکلات مهم بافت جای گیرد.

تحلیل‌ها نشان می‌دهد که متوسط بعد خانوار در بافت ۴/۹ نفر بوده که این میزان بیشتر از متوسط بعد خانوار در شهر می‌باشد که نشان‌دهنده فشردگی و متراکم بودن بافت است. وضعیت شبکه ارتباطی در کل شهر و بافت تاریخی مطلوب نمی‌باشد و نیاز به اصلاح ترافیکی مشاهده می‌شود. شبکه معابر حرکتی در بخش مرکزی شهر عمدتاً از شبکه‌های ارگانیک و نامنظم و

در محدوده مورد مطالعه خیابان امام خمینی به دلیل تمرکز فعالیت‌های تجاری متنوع، وجود آثار تاریخی در کنار آن و کیفیت فضایی خاصی که دارد از اهمیت بالایی برخوردار است. همچنین خیابان حافظ، شهید کرمی پاسداران دارای ارزش می‌باشند (طرح بهسازی بافت مسأله دار خرم آباد، ۱۳۸۵، ص ۴۹-۵۱). کالبد بافت کهن مانند هر پدیده‌ای دارای محدودیتها و قابلیت‌هایی است که در صورت درک و شناخت صحیح و کنترل محدودیتها و استفاده بهینه از امکانات، همواره می‌تواند به سوی رونق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی گام بردارد.

بخش مرکزی شهر خرم آباد نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در حال حاضر با مشکلات موجود روبرو می‌باشد که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

۱- مشکلات اجتماعی - فرهنگی

- عدم وجود امنیت اجتماعی مناسب
- ترکیب ناهمگون و ناهمخوان بافت اجتماعی
- تعداد مشاغل ناهمگون و نامناسب (دستفروشی در بازار بزرگ در درون بافت)
- عدم پاکسازی آلودگی‌های محیطی (بهداشت محیط) از سوی متولیان امر
- تنزل موقعیت اجتماعی محدوده بافت نسبت به بافت جدید شهر
- ناکارآمدی کالبدی بافت با نیازهای جامعه امروزی
- عدم تعلق ساکنان بافت به آنجا و وجود بزهکاریهای بسیار در آن

۲- مشکلات اقتصادی

- افزایش هزینه‌های تعمیر و نگهداری ساختمان‌ها در بافت قدیمی
- بالا بودن نسبی هزینه‌های ساخت و ساز و بازسازی و نوسازی در درون بافت
- پایین بودن سطح درآمد ساکنین محدوده
- عدم همکاری کافی سازمان‌های مالی مربوطه جهت اعطاء تسهیلات به ساکنین بافت
- بیکاری و عدم وجود شغل مناسب برای ساکنین محدوده بافت
- وجود چهره فقر
- عدم شناسایی توانهای بالقوه بافت و در نتیجه عدم برنامه‌ریزی مناسب اقتصادی برای ساکنین آن

معاير تو در تو تشكيل شده است.

حرکت پياده در بافت به وفور ديده می شود که از دلایل آن کم عرض بودن معاير و عدم وجود سرويسهای حمل و نقل عمومی می باشد. بیشتر قسمتهای بافت با کمبود پارکینگ مواجه بوده و صرفاً از حاشيه خيابانها استفاده می شود. همچنين عدم استحکام بناها، مصالح نامرغوب بکار رفته در بناها، نماي نامناسب بناها، عدم وجود تاسيسات و تجهيزات در بافت و... از ديگر مشکلات و معضلات بخش مرکزی شهر خرم آباد می باشد.

با توجه به موارد بالا بايد گفت که عدم توجه مديران به اين ميراث گرانبها موجب خسارات جبران ناپذيري بر بافت قديمی شهر می شود. با اقداماتی نظير ايجاد حس تعلق خاطر در محدوده بافت، بهسازی و حفاظت پويا از بافت و عناصر ارزشمند در راستای تقويت هويت تاريخی، احیاء فضاهای عمومی، اعطای تسهیلات اعتباری و بانکی ویژه به ساکنين بافت، سرشکن کردن هزینه های بهسازی، تغيير عملکرد و کاربری بعضی از فضاها و مکانها، توسعه کاربریهای عمومی و خدماتی، ممنوعیت فعاليتهاي آلوده زاء، تأمین نیازهای کالبدی- فضایی و اجتماعی ساکنين، تنوع و توزيع کاربری ها و جلوگیری از توسعه بی رویه شهر و... می توان به پویایی و سرزندگی اين مجموعه گرانبها کمک شایانی کرد.

منابع و مأخذ

- طرح جامع شهر خرم آباد، ۱۳۶۸، انتشارات شهر و برنامه.
- مهندسین آباد بوم قشم، ۱۳۸۳، تدوین برنامه راهبردی حفظ، احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی خرم آباد، جلد اول سازمان نوسازی و بهسازی خرم آباد.
- مهندسین آباد بوم قشم، ۱۳۸۴، تدوین برنامه راهبردی حفظ، احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی خرم آباد، جلد دوم و سوم سازمان نوسازی و بهسازی خرم آباد.
- توسلی، محمود، ۱۳۶۸، بافت قديم مقدمه ای بر مسأله خلاصه سمینار تداوم حیات در بافت قديمی شهرهای ایران، تهران.
- سلطان زاده، حسين، ۱۳۶۵، مقدمه ای بر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران، انتشارات آبی، تهران.
- شماعی، علی و پورا احمد، احمد، ۱۳۸۵، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران.
- شیعه، اسماعیل، ۱۳۷۸، با شهر و منطقه در ایران، انتشارات علم و صنعت ایران، تهران.
- توسلی محمود، ۱۳۷۹، اصطلاح شناسی نوسازی و بهسازی شهری، مجله هفت شهر، فصل نامه عمران و بهسازی، شماره ۲.
- حبیبی، کیومرث و پورا احمد و مشکینی، ابوالفضل، ۱۳۸۶، بهسازی و نوسازی بافتهای کهن شهری، نشر انتخاب، تهران.
- علی یاری، حسین و دیگران، ۱۳۸۱، جغرافیاي استان لرستان، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، چاپ سوم.
- آمارنامه استان لرستان، سازمان برنامه و بودجه استان لرستان، ۱۳۷۵.
- ایزدپناه، حمید، ۱۳۶۳، آثار باستانی و تاریخی لرستان، انتشارات آگاه تهران.
- سازمان برنامه و بودجه استان لرستان، ۱۳۷۷، آمارنامه استان لرستان، معاونت

هماهنگی و برنامه ریزی.

- طرح بهسازی بافت مسأله دار خرم آباد، ۱۳۸۴، مهندسین معمار و شهرساز فرهنگ، وزارت مسکن و شهرسازی.
- طرح جامع شهر خرم آباد، ۱۳۸۴، مهندسین مشاور ریسند تکنیک، وزارت مسکن و شهرسازی.
- معاونت سیاسی استانداری لرستان، ۱۳۷۰، مطالعه اجتماعی فرهنگي لرستان، جلد سوم، وضعیت اجتماعی، چاپخانه پوریا.
- طرح بهسازی بافت مسأله دار خرم آباد، ۱۳۸۵، مطالعات جمعیتی و اقتصادی، مهندسین معمار و شهرساز فرهنگ، وزارت مسکن و شهرسازی.
- پورا احمد، احمد و شماعی، علی، ۱۳۸۳، تحلیلی بر سیاستها و برنامه های بهسازی و نوسازی شهر در برنامه های توسعه کشور، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۴۸.
- رشیدیان، هدایت الله، ۱۳۸۱، خرم آباد در گذر جغرافیای انسانی، انتشارات افلاک خرم آباد.
- طرح و توسعه، عمران و حوزه نفوذ شهر خرم آباد، ۱۳۶۸، مشاور طرح و کاوش، وزارت مسکن و شهرسازی.